

K TEORETICKÝM A METODOLOGICKÝM ASPEKTOM SKÚMANIA GEOPOLITICKÉHO PÔSOBENIA (2. ČASŤ)

Dr. Štefan Volner, CSc.

1. Geopolitický aktér

Vyjadruje taký spoločenský subjekt, ktorý je *schopný* vyvíjať dostatočný mocensko-politický tlak s cieľom realizovať svoje geopolitické záujmy a ciele mimo vlastného územia. Takýmito subjektmi geopolitického pôsobenia môžu byť od medzinárodne organizovaných teroristických skupín, národných štátov až po nadnárodné koalície štátov (riše, impéria, federácie, únie, aliancie), ale i rôzne nadnárodné hnutia (Hnutie nezúčastnených atď.), medzinárodné organizácie (OSN atď.) V geopolitickej literatúre sa pod pojmom geopolitický aktér objavujú aj národy, civilizácie, kontinentálna moc, morská moc, Mitteleurópa, Rimland, Ruská ríša, Eurázia. Geopolitickým aktérom sú často označované aj rôzne panregióny a mnohé ďalšie spoločenské subjekty, samozrejme za podmienok, že mali alebo majú schopnosti mocensko-politického pôsobenia. Skúsenosti v posledných rokoch naznačujú, že do kategórie geopolitický aktér môžeme zahrnúť aj medzinárodné teroristické organizácie, avšak také, ktoré sú prepojené a podporované štátmi, ktoré sú organizované a ktoré majú možnosti a schopnosti ovplyvňovať geopolitické správanie geopolitických aktérov. Z toho vyplýva, že takýmto spoločenským subjektom, ktorý disponuje celým komplexom moci a sily a má suverénne postavenie vo svetovom politickom systéme, má možnosti a schopnosti vnucovať svoju vôľu a moc, je *štát*, alebo koalícia štátov. Štát, alebo koalícia štátov sústreďujú skoro všetky *mocenské funkcie a typy moci* (ekonomickú, vojenskú, politickú, sociálnu, vedecko-technickú, geopolitickú, morálno-politickú, duchovnú a informačnú). Majú schopnosť *sústreďovať a aktivizovať silové potenciály* krajiny, alebo krajín v záujme presadenia svojich mocensko-politických záujmov a cieľov. *Štát je kľúčovým mocensko-politickým subjektom, základným geopolitickým aktérom.*

S vývojom a zmenou subjektov mocensko-politických vplyvov sa mení aj úloha geopolitických aktérov. Ak klasická geopolitika operuje so štátom (národným), potom moderná geopolitika narába s väčším počtom subjektov - koalíciami, alianciami.

Kvalitatívnymi zmenami v technológii moci a sily jednotlivých aktérov, či regiónov dochádza aj ku zmene úlohy, štruktúry a funkcie geopolitických aktérov. Dochádza k zmenám na *vertikálnej úrovni*, tzn. v jednotlivých regiónoch svetového geopolitického priestoru, ale aj na *horizontálnej úrovni*, napr. vznikom a funkčným pôsobením SMF, EÚ, NATO, OSN atď.

Z hľadiska *sily a schopnosti* mocensko-politického pôsobenia môžeme geopolitických aktérov rozdeliť na: *malé moci*, *stredné moci*, *veľmoci* a *superveľmoci*.

Malá a stredná moc (štát), má obmedzený mocenský a silový potenciál, má obmedzené zdroje mocensko-politického pôsobenia. V systéme mocensko-politického pôsobenia, v sieti mocensko-politických siločiar je skôr objektom než subjektom geopolitického, či mocensko-politického pôsobenia. Jeho hlavný záujem je zachovať si svoju existenciu, vlastnú integritu a bezpečnosť. Pôsobí prevažne na národnej úrovni, eventuálne menšej regionálnej úrovni (napr. v súčasnosti štáty V4).

Veľmoc, má veľké zdroje mocensko-politického pôsobenia, ktoré jej umožňujú uplatňovať si svoje geopolitické záujmy a ciele v rámci *celého regiónu a kontinentu* i v špecifických záujmových oblastiach sveta, na regionálnej, či kontinentálnej úrovni (Nemecko, Francúzsko, Čína atď.)

Superveľmoc, disponuje veľkou geopolitickou energiou. Má taký potenciál mocensko-politického vplyvu, ktorý jej umožňuje presadzovať svoje geopolitické záujmy a ciele

v ktorejkoľvek časti sveta, pôsobiť na *kontinentálnej ale aj globálnej úrovni* (v súčasnosti USA komplexne, Rusko len z vojenského a geografického hľadiska).

2. Štát – základný a kľúčový geopolitický aktér

Geopolitika aktéra je vo svojej podstate a základnej funkcii pohybom moci a sily predovšetkým štátu (alebo koalície štátov) v geopolitickom priestore. Hlavným zmyslom geopolitického pôsobenia aktérov, použitia ich moci a sily v systéme medzinárodných vzťahoch, je realizácia geopolitických záujmov a cieľov. To znamená, že v geopolitickom priestore sa realizujú predovšetkým záujmy a ciele štátu. Základom a východiskom mechanizmu geopolitického pôsobenia, geopolitickej aktivity štátu sú preto *potreby a záujmy*.

Potreba sa zvyčajne charakterizuje ako stav organizmu, geopolitického aktéra, ktorý vzniká ako odraz a výraz prírodnej, geografickej alebo spoločenskej, politickej nevyhnutnosti a ktorý si geopolitický aktér uvedomuje ako pocit nedostatku predmetov, podmienok či iných predmetov a javov nevyhnutných na jeho existenciu, seberealizáciu a rozvoj. Potreby určujú zameranosť a cieľ činnosti geopolitického aktéra. Vystupujú ako východisko a hybná sila konania geopolitických aktérov. Sama potreba vyjadruje *závislosť* geopolitického aktéra od objektívnych podmienok jeho existencie, a zároveň jeho *nároky* na svet vonkajších predmetov, procesov a vzťahov, predovšetkým mocensko-politických.

Prírodné potreby geopolitických aktérov vznikajú zo vzťahu človeka a prírody ako výraz prírodnej nevyhnutnosti. Ide o proces premeny spoločensky modifikovanej prírodnej, geografickej nevyhnutnosti na pocit nevyhnutnosti, politickej nevyhnutnosti. Krajnú hranicu prirodzených potrieb stanovuje *príroda*: uspokojovanie prirodzených potrieb ľudí je absolútne nevyhnutný pre ich život a rozvoj. Hoci sú prirodzené potreby ľudských subjektov bezprostredným výrazom prírodnej nevyhnutnosti, spoločensky sa modifikujú.

Najzákladnejšie potreby subjektu sú prirodzene vzniknutými potrebami. Historicky sa modifikuje len rozsah a spôsob ich uspokojovania. Od prirodzených potrieb subjektu teda musíme odlišiť jeho *potreby vytvorené spoločnosťou*: vznikajú ako vzťah človeka a človeka ako výraz spoločenskej nevyhnutnosti.

Pod pojmom *geopolitické potreby* budeme chápať objektívne základy, podmienky a determinanty vzniku, existencie a rozvoja geopolitického aktéra. Ide o také objektívne fungujúce základy a podmienky, bez existencie a uspokojovania ktorých je existencia, fungovanie a rozvoj geopolitického aktéra, krajiny nemožný, alebo veľmi komplikovaný. Ku geopolitickým potrebám patria napríklad: nevyhnutná plocha ornej pôdy, optimálny stav vodnej siete (rieky a jazerá), fauny a flóry - zdroje potravinovej sebestačnosti krajiny; ochranné prírodné prekážky (pred poveternostnými a prírodnými katastrofami, ale aj ako prírodné obranné prekážky), prírodné komunikačné trasy (pozemné trasy, riečne trasy, prieplavy, kanály, morské a oceánske trasy), klimatické podmienky, prírodné zdroje: pitná voda, surovinové zdroje - základ výrobných činností ľudí, obyvateľstvo, ekologické pomery, komunikácia a spolupráca so susednými krajinami - podmienka zaisťovania životne nevyhnutných zdrojov na fungovanie krajiny; nevyhnutná ekonomická štruktúra, technológia, veda, informácie, obrana a bezpečnosť krajiny atď.

Záujmy sa niekedy charakterizujú ako forma transformácie potrieb človeka na jeho subjektívne želanie. Záujem je objektívnymi, prírodnými a spoločenskými podmienkami určené zameranie subjektu na veci, javy ktoré majú pre neho objektívny význam. Záujem nie je totožný s potrebou. Záujem je zameranie subjektu na zabezpečenie jeho potrieb. Je to proces, v ktorom sa potreba mení na účel, na úsilie ovládať objekt a dosiahnuť cieľ. Štruktúra a hierarchia záujmov človeka je ovplyvňovaná jeho sociálnou orientáciou, ako aj štruktúrou a hierarchiou hodnotového systému.

Pod pojmom „*geopolitické záujmy*“ budeme chápať geopolitickým aktérom poznané objektívne potreby, ktoré nachádzajú svoje vyjadrenie v konkrétnej geopolitickej stratégii, či

konceptii štátu. Takto sa realizáciou geopolitiky štátu vlastne realizujú aj geopolitické potreby a záujmy. Za predpokladu, že definované záujmy aktéra v geopolitike adekvátne odrážajú, vyjadrujú objektívne potreby krajiny, štátu potom realizáciou geopolitiky dochádza „vzájomne“ aj k uspokojovaniu geopolitických potrieb krajiny, štátu.

Pod pojmom *sféra geopolitických záujmov* chápeme taký geopolitický priestor, do prieniku ktorého, resp. o riadenie ktorého sa geopolitický aktér výraznou mierou usiluje, v ktorom geopolitický aktér kontroluje alebo sa usiluje kontrolovať mocensko-politické pohyby, v ktorom má možnosti a schopnosti ovplyvňovať rôzne politicko-mocenské aktivity s cieľom presadiť a uspokojiť svoje základné záujmy a ciele. Sféra geopolitických záujmov je v geopolitickej stratégii jasne definovaná, aby ostatní aktéri vedeli, že svojvoľný vstup do tejto zóny bude mať pre nich adekvátne následky, resp. že sa pravdepodobne stretnú s odporom.

Veľkosť sféry záujmov je úmerná veľkosti a intenzite uplatňovania moci a sily geopolitického aktéra, veľkosti jeho mocensko-politického potenciálu, účinnosti mocensko-politického tlaku aktéra, charakteru jeho cieľov a záujmov, geopolitickému postaveniu a polohe geopolitického aktéra.

Geopolitické záujmy a ciele sú subjektívnym odrazom a výrazom konkrétnych geopolitických podmienok, faktorov a objektívnych potrieb. Tvorba, koncipovanie geopolitiky aktérov, definovanie geopolitických záujmov sú určované geopolitickým vedomím vládnucej elity, jej filozofiou moci, morálkou, tradíciami a spôsobom a charakterom myslenia. Práve tu vidíme nezastupiteľnú úlohu a aj praktický význam teórie geopolitiky, geopolitických koncepcií a vízií. Práve v tejto fáze procesu geopolitického pôsobenia vidíme význam geopolitického posibilitizmu, vidíme dôsledok myšlienok nového determinizmu, novej geopolitickej paradigmy, akceptácia a aplikácia teórie chaosu (viď. prvá kapitola knihy). V tejto súvislosti treba poukázať na význam, podiel a zodpovednosť geopolitických aktérov za geopolitickú situáciu. Akú geopolitiku si zvolia, aké záujmy a ciele si vytýčia, akým spôsobom a formou ju budú realizovať, to všetko závisí predovšetkým od politických aktérov, od politickej elity.

Realizácia geopolitických potrieb, záujmov a cieľov sa uskutočňuje predovšetkým prostredníctvom použitia *moci a sily*. Štát je inštitúciou organizovaného, suverenného a legálneho násillia na určitom obývanom území. Takáto pozícia štátu vyplýva predovšetkým z toho, že suverénne disponuje takou mocou a silou, ktorou nedisponuje žiadny iný politický subjekt, žiadny iný subjekt medzinárodného, resp. svetového politického systému. Zatiaľ len štát (alebo koalícia štátov) je schopný koncentrovať a do pohybu uviesť komplexnú moc a silu a efektívne ňou vplývať na vnútorné spoločenské, ale aj medzinárodné procesy. Moc a sila je základným a neoddeliteľným atribútom štátu. Preto skúmanie podstaty či funkcií moci a sily, osobitne mechanizmu ich pôsobenia je podmienkou pochopenia geopolitiky, mechanizmu geopolitického pôsobenia aktérov, resp. štátu.

3. Mechanizmus pôsobenia geopolitickej moci

Moc aktéra - štátu je kľúčovým miestom a úlohou v mechanizme geopolitického pôsobenia. Je kľúčovou geopolitickou kategóriou. Definovaná je z najrôznejších aspektov: moc ako kontrola človeka nad myšliou a činnosťami iných ľudí (H. Morgenthau), moc, ako schopnosť mať váhu v konflikte a prekonávať prekážky (K. Deutsch), moc, ako schopnosť jedného účastníka prinútiť druhého účastníka, aby robil niečo, čo by inak nerobil (R. Dahl) atď. Pod pojmom *geopolitická moc* chápeme schopnosť geopolitického aktéra (štátu) vyvinúť na objekt geopolitického pôsobenia taký mocenský tlak, aby ho prinútil k želanému správaniu a pohybu, a to nehládajúc na jeho suverenitu, záujmy a súhlas.

Mechanizmus pôsobenia moci štátu je proces cieľavedomého pôsobenia subjektov geopolitickej moci na objekty mocensko-politického pôsobenia prostredníctvom celého systému foriem, metód a prostriedkov mocensko-politického pôsobenia s cieľom uspokojenia

si geopolitických záujmov a dosiahnutia vytýčených cieľov geopolitiky. Logicky z toho vyplýva, že úspešnosť, efektívnosť, charakter, smer a intenzita pôsobenia moci aktéra bude závisieť predovšetkým od:

1. *typu uplatňovanej moci,*
2. *charakteru a spôsobu uplatňovania moci štátu,*
3. *charakteru, spôsobu, typu, veľkosti a intenzity použitia sily.*

Podľa toho, či teoretickým základom typológie moci bude realistická alebo idealistická paradigma, resp. či základom koncipovania a realizácie geopolitiky bude realizmus alebo idealizmus, môžeme hovoriť o *dvoch základných typoch geopolitickej moci*:

1. *tzv. silovej moci (alebo tvrdej moci),* keď aktéri v geopolitickom pôsobení uprednostňujú uplatňovanie skôr silových spôsobov a prostriedkov moci, nevylučujúc ani vojenskú moc, presadzovanie skôr vlastných „egoistických“ záujmov a cieľov. (Môžeme hovoriť o tzv. aristotelovskej línii uplatňovania moci.)
2. *tzv. nesilovej moci (alebo mäkkej moci),* keď aktéri v geopolitickom pôsobení uprednostňujú uplatnenie skôr „nesilových“ spôsobov a prostriedkov, nevojenských druhov moci, so snahou presadiť mimo vlastných záujmov aj záujmy celku, sveta, ľudstva, civilizácie, teda ostatných geopolitických aktérov. (Môžeme hovoriť o tzv. kantovskej línii uplatňovania moci.)

A. Toffler, ktorého myšlienky sú podnetné, poukazuje na tri typy moci: moc založenú na *násilí*, moc založenú na *bohatstve* a moc založenú na *vedení*. (7) Najvyšším typom moci, ktorý by sa mal uplatňovať v *tretej vln*e vývoja ľudstva je posledný typ - moc založená na vedení, poznaní, vede a kultúre (bohužiaľ, cesta k takejto premene, posunu moci je pre ľudstvo zatiaľ nedohľadná).

Základnými druhmi geopolitickej moci j sú:

- politická moc
- ekonomická moc
- vojenská moc
- vedecko-technická moc
- sociálna moc
- morálno-duchovná moc
- informačná moc

Charakter a spôsob uplatňovania moci sú značnou mierou určované charakterom záujmov a cieľmi štátu. Buď ide o záujmy a ciele, ktoré sledujú odstredivé alebo dostredivé záujmy a ciele, vlastné záujmy a ciele aktéra (národný rámec), alebo aj záujmy celku (všľudský rámec), záujmy kontinentu, koalície, globálne záujmy ľudstva, záujmy len úzkej skupiny ľudí, alebo celého národa, záujmy spolupráce, integrácie, alebo izolacionizmu, dezintegrácie, alebo záujmy a ciele expanzívne, koloniálne, atď. Charakter záujmov a cieľov determinuje voľbu použitia, alebo priority jednotlivých druhov moci v procese presadzovania geopolitiky štátu.

Silovú formu moci môžeme podľa charakteru a spôsobu uplatňovania moci členiť na:

1. *vojenskú*
2. *nevojenskú*

Nevojenskú formu moci môžeme podľa charakteru a spôsobu uplatňovania moci členiť na:

1. *násilnú, tzv. tvrdú*
2. *nenásilnú, tzv. mäkkú*

Posun moci, respektíve posun v uplatňovaní jednotlivých typov, foriem a druhov moci je zložitým a dlhodobým procesom. Nemôže znamenať len posun v prostriedkoch moci. Súčasný pohyb moci je oveľa hlbší. Mení a vyvíja sa nielen typ, druhy a charakter moci, ale aj samotná moc, nástroje (prostriedky) moci, menia sa, resp. by sa mali meniť aj mocenské ciele aktérov, ale i samotní aktéri. Vývoj by mal smerovať skôr k rozloženiu moci (osobitne vojenskej) než k jej hegemonistickému posunu.

Nárast geopolitickej moci a jej použitia znamená aj väčšiu spotrebu geopolitickej energie. V záujme prežitia ľudstva, realizácie ľudských globálnych cieľov, je nevyhnutná voľba správnych foriem a druhov moci, zabraňujúcich „neefektívnemu“ vyčerpávaniu energie prírody a spoločnosti, a preto nástrojom hľadania nových druhov energie má byť moc - aby energia a moc „splývali“ do jedného silového pôsobenia.

4. Mechanizmus pôsobenia geopolitickej sily

Geopolitická moc aktéra je neoddeliteľne spojená, podmienená, určovaná jeho *silou*. Moc sa nemôže uplatniť bez sily. Oddeľujeme ich len v abstrakcii. Mechanizmus moci a mechanizmus sily sú vzájomne prepojené procesy, ktoré predstavujú kľúčové determinanty, štruktúrne elementy celého mechanizmu uplatňovania geopolitiky štátu.

V *mechanizme použitia sily* rozlišujeme: tzv. *statickú, vecnú* stránku sily, kde zaraďujeme silové pozadie a silový potenciál, a *dynamickú, procesnú* stránku sily, t. j. aktivácie sily, silového potenciálu a jeho uvedenie do pohybu, použitie sily geopolitického aktéra v konkrétnom geopolitickom priestore, v záujme presadenia svojich záujmov a cieľov.

Silové pozadie štátu predstavuje reálny silový potenciál vonkajšieho okolia štátu, krajiny. Štát sa v prípade nutnosti môže opierať o aktiváciu a potrebu mobilizácie a použitie väčšej sily, než je vlastná sila konkrétneho štátu, než je sila, ktorú mu umožňuje vlastný silový potenciál.

Silový potenciál štátu (koalície štátov) predstavuje súhrn všetkých materiálnych a duchovných, alebo ekonomických, sociálnych, politických, vedecko-technických, morálno-politických, vojenských, geopolitických, informačných atď. sil, ktoré je v prípade potreby štát schopný aktivizovať, koncentrovať a premeniť na *faktor sily*. Zjednodušene môžeme povedať, že silový potenciál je možnosť, predpoklad, dispozícia štátu. Ide o istý statický, „spiaci“ stav sily. Silové pozadie a silový potenciál má svoju *kvantitatívnu* a *kvalitatívnu* stránku.

Pojmom *sila štátu*, ale aj *geopolitická sila* aktéra vyjadrujeme *proces* pôsobenia silového potenciálu, jeho pohyb, aktiváciu potenciálu, politický tlak štátu, ako *faktor*, spolu so svojimi silovými prostriedkami, čiarami a silovými odrazmi. Zároveň pojmom sila vyjadrujeme aj *intenzitu* silového pôsobenia štátu na ostatných geopolitických aktérov. Pod pojmom geopolitická sila teda chápeme proces pohybu, aktivácie, tlaku aktéra na objekt geopolitického pôsobenia prostredníctvom rôznych silových foriem a prostriedkov, ako aj intenzitu pôsobenia, v zmysle slabého alebo silného geopolitického tlaku, pôsobenia aktéra, so snahou uplatniť moc a donútiť objekt geopolitického pôsobenia k želanému stavu, správaniu. Z teoretického i prakticko-politického hľadiska je osobitne dôležité skúmanie a uvedomenie si predovšetkým *funkcie, smeru, cieľa, charakteru a spôsobu* uplatňovania geopolitickej sily.

Prostriedky sily môžeme rozdeliť podľa druhov sily na: vojenské, ekonomické, vedecko-technické, sociálne, politické, morálno-duchovné, právne, informačné, geografické atď.

V mechanizme uplatňovania geopolitickej sily, v súvislosti so spôsobom a charakterom uplatnenia sily, chceme upozorniť na význam *miery* medzi *silou* a *cieľom*. Dejiny použitia sily v medzinárodnej politike, osobitne dejiny vojen veľakrát potvrdili, že časté deštrukcie štátov, porážky a pády boli spôsobené práve porušením tejto miery, rovnováhy. Teda medzi cieľom a silou neplatí priama úmera. Neplatí vždy - čím viacej sily, tým viacej úspechu, viacej víťazstva, tým väčšia garancia v dosiahnutí cieľa. Názorne tento vzťah môžeme ukázať

napríklad na vzťahu medzi delom a loďou, keď použiteľnosť, funkčnosť lode (dopraviť delo a umožniť vypáliť salvu) je limitovaná veľkosťou a váhou dela. Väčšie delo by sa nezместilo na palubu a ťažšie delo by potopilo loď. Výstižný je aj príklad so zbraňou a vzducholodou. Obdobne to dopadlo i s pripravovanou tzv. kozmickou vojnou. Práve pre porušenie tejto miery bol porazený Východ v studenej vojne. Pravdepodobne v budúcnosti bude čoraz viac platíť, že použitie neadekvátnej sily v geopolitickom pôsobení bude mať za následok nielen nesplnenia cieľa, ale naopak i porážku alebo zánik samotného aktéra. V medzinárodných sporoch môže použitie väčšej a neadekvátnej sily vyvolať reakciu, odpor iných štátov a pridať sa (hoci len mienkotvornou silou) na stranu objektu geopolitického pôsobenia.

5. Rozptyl, stret a rovnováha geopolitickej moci a sily

Ďalšími dôležitými momentmi procesu geopolitického pôsobenia aktérov sú *rozptyl a stret* ich moci a sily v geopolitickom priestore, v medzinárodných vzťahoch.

Rozptyl a stret moci a sily v geopolitickom priestore vyplýva predovšetkým zo suverennej moci a pozície štátov v systéme medzinárodných vzťahov, z istej „anarchie“ mocensko-politických vzťahov. Tieto procesy spôsobujú trvalý (viac alebo menej) konfliktný charakter medzinárodnopolitických vzťahov. Zatiaľ čo *rozptyl* moci a sily vyplýva zo suverenity štátu, ktorý ako jediný v systéme medzinárodných vzťahov disponuje koncentrovanou mocou a silou, potom *stret* moci a sily vyplýva zo základných potrieb, záujmov a cieľov štátu, z jeho geopolitiky. Stret moci a sily v geopolitickom priestore je výsledkom geopolitického pôsobenia viacerých aktérov, presadzovania svojich záujmov cieľov. Podľa priority záujmov takto štáty vstupujú do konfliktov, vytvárajú konfliktné vzťahy, konfliktnú situáciu.

V tejto súvislosti je však dôležité si uvedomiť, že pri pôsobení moci a sily, v procesoch ich rozptyľovania dochádza k *spotrebe ich energie*. Geopolitické pôsobenie, uplatňovanie geopolitickej moci a sily je sprevádzané disipatívnymi procesmi a entropiou. Mal by tomu zodpovedať aj výsledný efekt rozptylu a stretu moci a síl.

Predpokladajme, že aktér A1 pôsobí na aktéra B1 silou (F1) intenzity 100. (čiara A). Zároveň aktér B1 protipôsobí silou (F2) intenzity 50 (čiara B). Výsledný efekt pre aktéra A1, rozdiel vzájomného stretu síl F1 a F2 je 50. Ak do tohto vzájomného pôsobenia síl a moci vstúpia iní aktéri, napríklad aktér B1 silou (F3) intenzity 30 a aktér A1 silou (F4) intenzity 20, potom výsledný efekt pre aktéra A bude 40. ($F = (F1 + F4) - (F2 + F3)$). Geopolitické pôsobenie však nie je bez energetickej straty. Preto by sme mali uvažovať o inom efekte pôsobenia geopolitickej moci a sily, ktorý bude znížený o stratu v dôsledku existencie entropie a disipatívnych procesov. Výsledný efekt silového pôsobenia aktéra A bude už len 32 ($F = (F1 \cdot x + F4 \cdot x) - (F2 \cdot x + F3 \cdot x) = 32$, ak koeficient spotreby energie bude 0,8, A a A1 predstavuje čiaru C a B a B1 čiaru D). Treba ďalej upozorniť, že spotreba energie pri rôznom silovom pôsobení aktérov môže byť rôzna. V tejto súvislosti si treba ďalej uvedomiť, že na efekt 32 jednotiek (čo môžu byť aj milióny ton energie) bola použitá statická a kinetická geopolitická energia v celkovej hodnote 200 jednotiek, teda približne sedemnásobok efektu silového pôsobenia koalície aktérov A a A1. To je už otázka environmentálnej a morálnej zodpovednosti geopolitických aktérov.

6. Geopolitická rovnováha

Historicko-logická analýza vývoja medzinárodnopolitických vzťahov poukazuje na to, že zatiaľ najefektívnejším spôsobom regulácie takýchto vzťahov, zaistenia stability regiónov a kontinentov, bezpečnosti sveta je *mocenská rovnováha*. Preto možno súhlasiť s konštatovaním Krejčího, že „žiadna medzinárodnopolitická situácia v dejinách nebola ničím iným, než

prechodným usporiadaním mocenskej rovnováhy.“ (6, s. 9) *Mocenská rovnováha* v systéme medzinárodných vzťahoch je zatiaľ základom stability a bezpečnosti medzinárodných aktérov. Dôležité je si však uvedomiť, že ju nie je možné docieľiť bez jednotlivých suverénnych štátov, predovšetkým veľmocí a superveľmocí, hlavných geopolitických hráčov. Dosiahnutie a zachovanie rovnováhy vo svete však nebude možné ani bez takých inštitúcií ako je napr. OSN, bez zmeny štruktúry a charakteru mocensko-politických záujmov a cieľov jednotlivých aktérov, bez zmeny myslenia.

V odbornej literatúre sa môžeme stretnúť s rôznymi pojmami: *mocenská rovnováha*, *rovnováha síl*, *vojensko-strategická rovnováha*, *vojensko-politická rovnováha*, *globálna rovnováha* atď. Pozornosť budeme venovať skôr geopolitickej rovnováhe.

Geopolitická rovnováha je komplexným a viacúrovňovým pojmom.

Z hľadiska horizontálneho prístupu zahŕňa geopolitických aktérov, geopolitické javy a procesy od individuálnej až po globálnu rovinu (úroveň).

Z hľadiska vertikálneho prístupu zahŕňa vzťahy rovnováhy v geopolitických priestoroch od regiónov v rámci jednotlivých štátov, krajín cez kontinenty až po kozmický priestor.

Z hľadiska úrovne, hladiny na akej sa geopolitická rovnováha nachádza môžeme členiť geopolitickú rovnováhu na:

- kritickú (nadprahovú)
- dostatočnú
- bezpečnú (podprahovú)

Kritická geopolitická rovnováha predstavuje takú úroveň, kvalitu a kvantitu rovnováhy geopolitických síl a moci, keď o ovládání, kontrole a riadení bezpečnosti už nie je možné hovoriť v plnom zmysle slova. Vypuknutie konfliktu, narušenie rovnováhy, mieru, spolupráce môže spôsobiť vedľajší a náhodný podnet. Úroveň zbrojenia prestáva byť medzinárodnými subjektmi kontrolovateľná.

Dostatočná geopolitická rovnováha predstavuje takú úroveň rovnováhy geopolitických síl a moci, ktorá zaisťuje hlavným aktérom dostatočnú garanciu presadzovať a uchrániť svoje záujmy a bezpečnosť.

Bezpečná geopolitická rovnováha predstavuje takú úroveň geopolitických síl a moci, ktorá neohrozuje bezpečnosť iných aktérov, krajín a zároveň zaisťuje bezpečnosť a ochranu vlastného geopolitického priestoru aktérov. Takáto úroveň moci a sily neumožňuje globálne zničenie ľudstva, je priestorom pre spoluprácu.

Z hľadiska štruktúry geopolitických aktérov môžeme geopolitickú rovnováhu deliť na:

1. *unipolárnu (hegemonistickú)*,
2. *bipolárnu a*
3. *multipolárnu.*

Z hľadiska *štruktúry moci a sily* môžeme geopolitickú rovnováhu rozdeliť na:

- ❖ *politickú rovnováhu*
- ❖ *ekonomickú rovnováhu*
- ❖ *sociálnu rovnováhu*
- ❖ *vedecko-technickú rovnováhu*
- ❖ *morálno-politickú rovnováhu*
- ❖ *vojensko-strategickú rovnováhu*

V tejto súvislosti je dôležité skúmať, ktoré štrukturálne elementy moci a sily geopolitických aktérov majú prioritu pri udržiavaní geopolitickej rovnováhy. Pre ľudstvo nie je jedno, či sa súťaž o dosiahnutie rovnováhy uskutočňuje vo vojenskej, alebo sociálnej, vedecko-technickej, kultúrnej oblasti, nie je jedno aký typ moci a sily sa prioritne presadzuje v medzinárodnopolitických vzťahoch. Z hľadiska *geostrategických druhov moci a sily*

(v geopolitickej literatúre zvlášť rozšírený prístup klasifikácie geopolitickej moci a sily) môžeme geopolitickú rovnováhu skúmať ako pomer a vzťah medzi:

- ❖ *pozemskou mocou*
- ❖ *námornou mocou*
- ❖ *vzdušnou mocou*
- ❖ *kozmicou mocou a*
- ❖ *informačnou (vrátane informačno-komunikačnou) mocou*

Stabilita geopolitických systémov, geopolitických javov, procesov je rozhodujúcou mierou určená kvalitou a úrovňou rovnováhy geopolitických systémov, osobitne moci a sily geopolitických aktérov, rovnováhou ich geopolitických energií. Platí tu však i opačný vzťah (v literatúre málo rozpracovaný), že rovnováha sama závisí ako od stability vonkajšieho geopolitického okolia (širšieho geopolitického systému), a aj od stability vnútornej štruktúry geopolitického aktéra. Nakoľko geopolitický aktér je otvoreným systémom, a teda podlieha všetkým zložitým vonkajším a vnútorným zmenám, zákonite dochádza k tomu, že sa jeho vnútorná štruktúra posúva zo stavu rovnovážneho do stavu *nerovnovážneho*. V dôsledku pôsobenia fluktuácií a náhodných procesov začínajú v ňom prevládať *nelineárne vzťahy*. Geopolitickí aktéri, ale aj geopolitické priestory, geopolitické ohniská, regióny, sa v danej situácii stávajú oveľa citlivejšími voči okoliu, k vonkajším vplyvom, geopolitickým zásahom. V daných podmienkach aj malé podnety, vstupy, konflikty majú, alebo môžu mať obrovské negatívne, či deštruktívne následky. Celý systém, geopolitický priestor, geopolitické procesy a javy sa môžu zmeniť, prechádzať novým usporiadaním, kvalitatívne premeniť v nový geopolitický jav, alebo úplne zrútiť, prejsť totálnou entropiou. Vzniká nová geopolitická štruktúra, nové geopolitické vzťahy, začína sa proces vytvárania novej geopolitickej rovnováhy (Tieto problémy, podľa mojich vedomostí, absentujú v geopolitickej literatúre).

Vznik novej geopolitickej štruktúry, stavu rovnováhy alebo nerovnováhy je výsledkom tzv. hry veľkých hráčov. Táto hra sa uskutočňuje dvoma spôsobmi: buď *hrou s nulovým súčtom*, alebo *hrou s nenulovým súčtom*.

Pri hre s nulovým súčtom geopolitickí aktéri sa usilujú o ovládnutie geopolitického priestoru, alebo aktéra, ktorý je však „nedeliteľný“. Existujú tu len dve alternatívy: buď daný objekt geopolitického pôsobenia C ovládne, pohltí aktér A, alebo aktér B. Jeden získava a druhý stráca. V súčasnosti je hra s nulovým súčtom nebezpečná. Predtým bola praktizovaná v období studenej vojny.

Pri hre s nenulovým číslom geopolitickí aktéri usilujú o geopolitický objekt C, ktorý je deliteľný. Pri tejto hre môže dôjsť jednak ku kompromisu, kedy obaja hráči môžu stratiť, ale takýto stav akceptujú, alebo k pozitívnemu súčtu, keď obaja získavajú, ale na úkor iných geopolitických objektoch.

Resumé

Geopolitický aktér je základným a hlavným subjektom geopolitického pôsobenia. Vyjadruje taký spoločenský subjekt, ktorý je schopný vyvíjať dostatočný mocensko-politický tlak s cieľom realizovať svoje geopolitické záujmy a ciele mimo vlastného územia. Štát je kľúčovým mocensko-politickým subjektom, základným geopolitickým aktérom. Základom a východiskom mechanizmu geopolitického pôsobenia, geopolitickej aktivity štátu sú potreby a záujmy. Realizácia geopolitických potrieb, záujmov a cieľov sa uskutočňuje predovšetkým prostredníctvom použitia moci a sily. Úspešnosť, efektívnosť, charakter, smer a intenzita pôsobenia moci aktéra bude závisieť predovšetkým od: *typu uplatňovanej moci, charakteru a spôsobu uplatňovania moci štátu, charakteru, spôsobu, typu, veľkosti a intenzity použitia sily*. Rozptyl i stret moci a sily v geopolitickom priestore vyplýva predovšetkým zo suverénnej moci

a pozície štátov v systéme medzinárodných vzťahov. Najefektívnejším spôsobom regulácie takýchto vzťahov, zaistenia stability regiónov a kontinentov, bezpečnosti sveta je rovnováha na dostatočnej úrovni. Spolu s procesmi rozvoja spolupráce a upevňovania dôvery medzi aktérmi predstavuje základ stability a bezpečnosti geopolitických aktérov.

Summary

Geopolitical player is the fundamental and main subject of geopolitical influence, represents such social subject, which is able to generate sufficient power-political pressure with the aim to realize its geopolitical interests and goals outside the own territory. State is a crucial power-political subject, fundamental geopolitical player. Needs and interests are base and source of geopolitical acting mechanism, geopolitical activity of state. Realization of geopolitical needs, interests and aims is introduced especially through use of force and power. Success, efficiency, character, direction and intensity of acting of player's power will depend on: type of exercised power; character and way of exercising of state power; character, way, type, size and intensity of use of force. Diffusion and collision of power and force in geopolitical space result from the sovereign power and the position of states in the system of international relations. Balance on sufficient level is the most effective way of regulation of these relations, to ensure the stability of regions and continents, security of the world. It represents the base of stability and security of geopolitical players together with the processes of development and strengthening the confidence among players.

Literatúra:

1. Brzezinski, Z.: *Velká šachovnice. K čemu Ameriku zavazuje její globální převaha.* Mladá Fronta, Praha, 1999.
2. Čurda, J.: *Úvod do geopolitiky*, VVPŠ, Bratislava 1992.
3. Dolman, E. C.: *Geography in the Space Age: An Astropolitical Analysis.* In.: C. S. GRAY - Sloan, G. (eds.): *Geopolitics, Geography and Strategy*.1. ed Frank Cass Publishers, London, 1999, p. 289. *Journal of Strategic Studies*.
4. Eivhler, J.: *Francouzské pojetí geopolitiky. Mezinárodní vztahy*, ÚMV, Praha, č. 1, 2001.
5. Hnízdo, B.: *Mezinárodní perspektivy politických regionů.* I.S.E., Praha, 1995.
6. Krejčí, O.: *Geopolitika středoevropského prostoru.*, Ekopress, Praha, 2000.
7. Toffler, A. - TOFLEROVÁ, H.: *Utváranie novej civilizácie. Politika tretej vlny.* Open Windows, Bratislava, 1996.
8. Volner, Š.: *Geopolitika. Metodológia. Zdroje. Prax. História. Bratia Sabovci.* Zvolen, 2004.

Kontakt

Dr. Štefan Volner, CSc.
Katedra politológie
Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov
Univerzity Mateja Bela Banská Bystrica